

BÜYÜK ZAFERİN 100. YILI ANISINA

EĞİTİM BİLİMLERİ VE SOSYAL BİLİMLER ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER

TÜRKOLOJİ

TÜRK EĞİTİM-SEN GENEL MERKEZİ YAYINLARI

©Türk Eğitim-Sen Genel Merkezi, 2022.

Türk Eğitim-Sen Genel Merkezi yayınlarının tamamının veya bir kısmının yayıncının yazılı izni olmadan herhangi bir yolla çoğaltılması yasaktır. Yayınların fikri sorumluluğu ve imla tercihi yazarlarına aittir. Türk Eğitim-Sen Genel Merkezi yayınlarında yer alan başka kaynaklardan alınmış tablo, resim ve benzeri şeylerin yasal kullanım sorumluluğu yazarlarına aittir.

**BÜYÜK ZAFERİN 100. YILI ANISINA
EĞİTİM BİLİMLERİ VE SOSYAL BİLİMLER ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER
TÜRKOLOJİ**

ISBN: ISBN 978-605-73776-1-6

Editörler:

Prof. Dr. Yılmaz YEŞİL

Prof. Dr. Seyfullah YILDIRIM

TÜRK EĞİTİM-SEN GENEL MERKEZİ YAYINLARI

Kapak ve Sayfa Tasarımı:

Fatih Taha AKALAN

İletişim Adresi:

Türk Eğitim-Sen Genel Merkezi

Erzurum Mahallesi Talatpaşa Bulvarı No:160 Kat:6 Cebeci/ANKARATel: 0 312 424 09 60 (8 Hat)
Belgegeçer: 0 312 424 09 68

Genel Ağ: <http://www.turkegitimsen.org.tr>

elmek: ietisim@turkegitimsen.org.tr

Ankara-2022

Büyük Zaferin 100. Yılı Anısına
Eğitim Bilimleri Ve Sosyal Bilimler Üzerine Değerlendirmeler
Türkoloji

BÜYÜK ZAFERİN 100. YILI ANISINA
EĞİTİM BİLİMLERİ VE SOSYAL BİLİMLER ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER

ISBN 978-605-73776-1-6

TÜRKOLOJİ

EDİTÖRLER

Prof. Dr. Yılmaz YEŞİL

Prof. Dr. Seyfullah YILDIRIM

ANKARA-2022

İÇİNDEKİLER

Âşık Edebiyatında “Kurtuluş Savaşı” Prof.Dr. Naciye Ata Yıldız	4
“Таржимон” Газетаси Ва Түркистон: Таълим, Сиёсат Ва Матбуот Doç.Dr. Zaynabidin Abdirashidov	12
Destan-Tarih İlişkisi Açısından “Sabalak-Abılay Han” Destanı The Epic Of "Sabalak-Abılay Han" In Terms Of The Epic-History Relationship Arş. Gör. Dr. Zeynep Aslan	32
Saha (Yakut) Masallarında Sıfat-Fiil Ve Zarf-Fiiller /Participles And Gerunds İn Sakha (Yakut) Tales M. Fatih Kirişçioğlu - Doğan Çolak	48
Şükür Halmirzayev Ve Sevinç Çokum Öykülerinde Geçmiş Ve Bugünün Edebî Telkini Artistic İnterpretation Of The Past And Present İn The Stories Of Shukur Kholmirzaev And Sevinch Chokum Doç. Dr. Paşacan Kencayeva	62
21. Yüzyılda Almanya’da Bir Halk Ozanı Örneği: “Ozan Ata Canani” The Example Of A Poet In Germany In The 21 St Century: Mınstrel Ata Canani Meryem Nakıboğlu	71
Efsanelerde Gölge Arketipi/ Shadow Archetype In Legends Doç. Dr. Ebru Şenocak	94
Isajon Sulton Romanlarıda Yo’L Xronotopı	107
Mұsavvir Образи Ва Бадий Талқин Масалалари The Image Of The Artist And The Issues Of Artistic Interpretation	117
Osmanlı Tıbbında Safranın Yeri / Ottoman Medicine İn Place Of Saffron (Crocus Sativus L.) Dr. Öğr. Üyesi Ahu Cavlazoğlu Davulcu	132
Bir Muammâ Şârihi Olarak Gelibolulu Sürûrî/ Sürûrî Of Gallipoli As An Explanation Of Enigma Tolga Öntürk - Murat Öztürk	145
Fransa’da Türkolojinin Genel Durumu/ (Eğitim Ve Bilim Alanında) Prof. Dr. Selim Yılmaz- Öğr. Gör. Nezihe Kara	163
Süheyl Ü Nevbahâr’da Geçen Atasözleri Ve Atasözü Değerindeki Sözler Doç. Dr. Veysi Sevinçl - Hami Akman	180
Rebus” Ve Türkçede Rebus Örnekleri/ “Rebus” And Rebus Examples In Turkish İbrahim Yılmaz	198

Saha (Yakut) Masallarında Sıfat-Fiil ve Zarf-Fiiller Participles and Gerunds in Sakha (Yakut) Tales

M. Fatih KIRIŞÇIOĞLU⁶ Doğan ÇOLAK⁷

ÖZET

Saha Türkçesinde sıfat-fiile karşılık olarak *aat tuoxuur*, zarf-fiil terimine karşılık olarak *sıhiat tuoxtuur* terimleri kullanılmaktadır. Her iki fiilimsi türü de işlevsel olarak Türkiye Türkçesindeki karşılıklarıyla paralel özellikler göstermekle birlikte kullanılan ekler arasında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Ayrıca zarf-fiiller nicelik olarak Türkiye Türkçesinde oldukça fazla iken Saha Türkçesinde nispeten daha azdır. Bu çalışmada, sözlü kültürün taşınmasında önemli yere sahip halk edebiyatı türlerinden biri olan masalarda sıfat-fiil ve zarf-fiiller incelenecektir. Saha Türkçesinde masal terimine karşılık olarak *kepseen* ve *ostuoruya* terimleri kullanılmaktadır. *Kepseen*, Türk lehçelerinde *geple-/gepir-* “konuşmak, anlatmak” şeklinde görülen fiilin kökü olan *kep*’ten gelmektedir. *Kepsee-* “bir şeyi söylemek, anlatmak, hikâye etmek, ilan etmek, izah etmek” demektir. Bu fiilden *kepseen* kelimesi türetilmiştir. *Ostuoruya* ise Rusça’da “tarih; hikâye; olay, vaka” anlamlarına gelen *istoriya*’nın Sahacalaşmış şeklidir. İnceleme, Nikolay Yakutskay (2008)’in **Ostuoruyalar, Nomoxtor, Kepseenner, Sehen** “Masallar, Efsaneler, Hikâyeler, Uzun Hikâye” isimli eserinden seçilen *Kuobax Kuturuga* “Tavşanın Kuyruğu”, *Ucurğay-Baatır* “Ucurğay Baatır”, *Oy Duoraana* “Yankı”, *Ehe Oğotun Ereydeex Sırıta* “Ayı Yavrusunun Zorlu Yolculuğu”, *Kege Orospuoy* “Haydut Kege” adlı beş masal üzerinde gerçekleştirilecektir. Masalarda kullanılan sıfat-fiil ve zarf-fiiller kendi içlerinde tasnif edilerek işlevsel kullanım alanları tespit edilecektir. Bulgular sonuç kısmında değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: masal, sıfat-fiil, zarf-fiil.

ABSTRACT

In Sakha Turkish, the term *aat tuoxuur* is used as the equivalent of participle while the term *sıhiat tuoxtuur* is used as the equivalent of gerund. Although both of these verbal types have

⁶ Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Kuzey-Doğu Türk Lehçeleri Anabilim Dalı, fatih.kirisocioglu@hbv.edu.tr

⁷ Dr. Öğr. Üye., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Kuzey-Doğu Türk Lehçeleri Anabilim Dalı, dcolak@nevsehir.edu.tr,

functionally parallel features with their Turkish equivalents, there are some differences between the suffixes used. In addition, while gerunds are quite high in quantity in Turkish, they are relatively less in Sakha Turkish. In this study, participles and gerunds shall be analyzed in tales, which are one of the folk literature genres that have an important place in the transfer of oral culture. In Sakha Turkish, the equivalents of the term tale are *kepseen* and *ostuoruya*. *Kepseen* comes from the word *kep*, which is the root of the verb *geple-/gepir-* meaning “to speak, to tell” in Turkish dialects. *Kepsee-* means “to tell something, to narrate, to tell a story, to announce, to explain”. *Ostuoruya*, on the other hand, is the Sakha version of *istoriya* which means “history, story; event, incident” in Russian. The analysis shall be carried out on five tales selected from Nikolay Yakutskay’s (2008) book called **Ostuoruyalar, Nomoxtor, Kepseenner, Sehen**, meaning “Tales, Legends, Stories, Long Story”. These tales are *Kuobax Katuruga* “Rabbit's Tail”, *Ucurğay-Baatır* “Ucurğay Baatır”, *Oy Duoraana* “Echo”, *Ehe Oğotun Ereydeex Sırıta* “The Tough Journey of the Bear Cub”, *Keğe Orospuoy* “Bandit Keğe”. participles and gerunds used in these tales shall be classified within themselves and their functional usage areas shall be determined. Findings shall be analyzed in the conclusion part.

Key words: tale, participles, gerunds.

0. Giriş

Saha Türkçesinde masal terimine karşılık olarak *kepseen* ve *ostuoruya* terimleri kullanılmaktadır. Bunlardan *kepseen*, Sahaların kendilerine ait olan masalları, *ostuoruya* ise Saha Türkçesine uyarlanmış Rus masallarını ifade ettiği bilinmektedir (Seroşevskiy, 1896, s. 572). *Kepseen*, Türk lehçelerinde *geple-/gepir-* “konuşmak, anlatmak” şeklinde geçen fiilin kökü olan *kep*’ten gelmektedir. *Kepsee-* “bir şeyi söylemek, anlatmak, hikâye etmek, ilan etmek, izah etmek” demektir (Pekarskiy, 1945, s. 478). *Kepseen*, işte bu *kepsee-* fiilinden türemiştir. *Ostuoruya* ise Rusça *istoriya* “tarih; hikâye; olay, vaka”nın Sahacalaşmış şeklidir. Ancak günümüzde her iki masal türü için de *ostuoruya*’nın kullanımı yaygınlaşmıştır.

Saha masalları konuları bakımından üç gruba ayrılmaktadır. Bunlar:

- *Olox Cahax Ostuoruyalar* “Gündelik masallar”
- *Xamsıır Xaramay Tuhunan Ostuoruyalar* “Hayvan Masalları”
- *Alıptaax Ciktieleex Ostuoruyalar* “Büyü Masalları”.

Bu çalışma, Nikolay Yakutskay (2008)’in **Ostuoruyalar, Nomoxtor, Kepseenner, Sehen** “Masallar, Efsaneler, Hikâyeler, Uzun Hikâye” isimli eserinden seçilen *Kuobax Katuruga* “Tavşanın Kuyruğu”, *Ucurğay-Baatır* “Ucurğay Baatır”, *Oy Duoraana* “Yankı”, *Ehe Oğotun Ereydeex Sırıta* “Ayı Yavrusunun Zorlu Yolculuğu”, *Keğe Orospuoy* “Haydut Keğe” adlı beş

masal üzerinde gerçekleştirilmiştir. Bu masallardan *Ucurğay-Baatır* “Ucurğay Baatır” gündelik masallar sınıfına dâhilken diğerler hayvan masalları sınıfına girmektedir.

Masallardan alınan örnek cümlelerin sonunda parantez içerisinde, örneğin yer aldığı masalın adının kısaltması ile paragrafın numarasını belirtmiştir. Metnin sonunda yer alan kısaltmalar başlığı altında parantez içerisindeki kısaltmaların karşılıklarına yer verilmiştir. Örnek cümlelerin Saha Türkçesi italik, Türkiye Türkçesi karşılığı normal olarak yazılmıştır. Ekin geçtiği yer koyu olarak gösterilmiştir. Ele alınan bu masallardaki sıfat-fiil ve zarf-fiiller kendi içlerinde tasnif edilerek bulgular sonuç kısmında değerlendirilmiştir.

1. Sıfat-Fiiller

Fiillerin sıfat görevinde kullanılan şekillerine sıfat-fiil denmektedir. Korkmaz (2007), sıfat-fiili şöyle tanımlamıştır: “Sıfat-fiiller, bir yanları ile sıfat bir yanları ile fiildirler. Fiil özellikleri dolayısıyla, kendilerinde var olan hareket ve zaman kavramlarını, ad oldukları sığata aktararak varlıkları ve nesnelere hareket ve zaman gösterme özellikleri ile geçici olarak vasıflandırılır” (Korkmaz, s. 784). Saha Türkçesinde sıfat-fiil terimi için *aat tuoxtuur* “isim-fiil” kullanılmaktadır. Saha Türkçesinde kullanılan sıfat-fiillerin anlam ve işlevi Türkiye Türkçesindeki anlam ve işlevlerden farklı değildir. Antonov vd. (2009) sıfat-fiillerin, sıfat ve çekimli fiil gibi anlamlı ve görevli fiillerden türetilmiş olduğunu belirtmiştir (Antonov vd., s. 171).

Saha Türkçesindeki sıfat-fiiller ifade ettiği zaman göre 3’e ayrılır: geçmiş zaman sıfat-fiilleri, şimdiki/geniş zaman sıfat-fiilleri, gelecek zaman sıfat-fiilleri.

1.1. Geçmiş Zaman Sıfat-Fiilleri

Saha Türkçesinde geçmiş zaman sıfat-fiili olarak dört ek kullanılmaktadır: *-TAx*, *-Bl*, *-BAAtAx* ve *-A ilik*. Bunlardan *-A ilik* ile ilgili incelenen masallarda hiç örnek yer almazken *-BAAtAx* ile ilgili bir örnek tespit edilmiştir. İncelenen masallarda Saha Türkçesi geçmiş zaman sıfat-fiilleri ile ilgili örnekler şunlardır:

1.1.1. -TAx

Türkiye Türkçesindeki *-Dik* sıfat-fiil ekinin Saha Türkçesindeki karşılığıdır. *-TAx* sıfat-fiili, Saha gramerlerinin tamamında sıfat-fiil eki olarak ele alınmıştır. *-TAx* sıfat-fiilinin iyelik ve yer hâli

ekleri ile birlikte kullanımı yaygındır. Ancak bu şekildeki kullanımı sıfat-fiil değil, zarf-fiil işlevindedir. İncelenen masallardaki örneklerin tamamında zarf-fiil işlevi tespit edilmiştir. Türkiye Türkçesindeki *-Diğİnda* zarf-fiil eki göz önüne alındığında, Saha Türkçesindeki bu durumun Türkiye Türkçesi ile paralellik arz ettiği söylenebilir.

-Tax sıfat-fiilinin *-Dik* eki fonksiyonundaki anlam ve işlevini ise *-Bit* eki üstlenmiştir. Dolayısıyla bununla ilgili hususiyetler *-Bit* ekinin anlatıldığı bölümde değerlendirilmiştir. *-Diğİnda* fonksiyonundaki *-Tax* sıfat-fiilinin iyelik ve yer hâli ekleriyle kullanıldığı örnekler ise zarf-fiiller başlığı altında ele alınmıştır.

1.1.2. -Bit

-Bit, Türkiye Türkçesindeki *-mİş* sıfat-fiil ekinin Saha Türkçesindeki karşılığıdır. Bu ek, yalın hâlde veya iyelik ekleri alarak kullanılır. Eklendiği fiilin son ünsüzüne ve ünlü uyumuna göre 12 farklı şekilde kullanılmaktadır (Kirişçioğlu, 1999, s. 129):

Ünlü, diftong, -l, -r ve -y'den sonra	<i>-bit, -bit, -but, -büt</i>
-k, -p, -s, -t ve -x sonra	<i>-pit, -pit, -put, -püt</i>
-m, -n, -ñ sonra	<i>-mit, -mit, -mut, -müt</i>

İncelenen masalarda yer alan yalın hâldeki örneklerinden bazıları şunlardır:

Ehe kenniger saspit, kuttammıt kuolahınan: (KK18)

Ayının arkasına saklanıp korkmuş bir sesle:

Seerkeen-sehen oğonńor, sanaarğaabıt kurduk, bıtıgın tarbanar uonna eter: (UB56)

Yaşlı *Seerkeen Sehen* üzülmüş gibi bıyığını kaşımış ve konuşmuş:

En ületten üöskeebıt buxatıırgın. (UB59)

Sen emekle yaratılmış bir bahadırsın.

Mas xappıt labaatıgar oloro tüheet... (KO36)

Ağacın kurumuş dalında yaşarken...

-Bit, Türkiye Türkçesindeki *-mİş* sıfat-fiil ekinin Saha Türkçesindeki karşılığı olmasına rağmen *-Dik* sıfat-fiili anlam ve işleviyle de kullanılır:

İyebin, töröobüt arğaxpın kördüübün. (EOES58)

Annemi, doğduğum inimi arıyorum.

Ol sımıttar sıppıt sırderiger kiiren sınńanaarı sıtarbın ağay kıtta, bu xotoy kelen, min ürdüber tüspüte. (UB26)

Bu yumurtaların bulunduđu yere dinlenmek için girmemle birlikte bu kartal gelip benim üstüme indi.

Ucurğay-baatır xotoy ağalan bierbit xarağın ilan körör. (UB42)
Ucurğay Baatır, kartalın getirdiği gözü alıp bakmış.

Ol kiiren, bili moğoy bierbit xarağınan körbüte: (UB46)
O içeri girdiğinde, az önce yılanın verdiği gözle bakmış:

Ucurğay-baatır ülespit sirderiger tiiyen keler. (UB61)
Ucurğay Baatır sözleştikleri yere gelmiş.

İncelenen masalarda yer alan iyelik ve hâl ekli örneklerden bazıları şunlardır:

Oğonńor bu bulbut ucurğayıtta tuğu ońoruoxtaağın bilere. (UB7)
Yaşlı adam bu bulduğu ucurğaydan ne yapacağını biliyormuş.
I-II, oğonńoor, tüöheybitiñ çaxçı ebit... (UB6)
Hey, yaşlı adam, bunadığın belli.

Kini tuğu eppitin oyuur ihitten emie tebis-teñne ütükter. (OD15)
Ormanın içinden onun söylediği gibi ses tekrar etmiş.

1.1.3. -BAAtAx

-Tax ve -Bit sıfat-fiillerinin olumsuzudur. Ek, yalın hâlde veya iyelik ekleri olarak kullanılır. Eklendiği fiilin son ünsüzüne ve ünlü uyumuna göre 12 farklı şekilde kullanılmaktadır (Kirişçiöğlü, 1999, s. 128):

Ünlü, diftong, -l, -r ve -y'den sonra	-batax, -betex, -botox, -bötöx
-k, -p, -s, -t ve -x sonra	-patax, -petex, -potox, -pötöx
-m, -n, -ñ sonra	-matax, -metex, -motox, -mötöx

İncelenen masalarda bu sıfat-fiil ile ilgili bir örnek tespit edilmiştir:

...kini urut xahan da istibetex kere kuolastaax çııçaağa çırılır. (UB3)
...onun daha önce hiç duymadığı güzel sesli bir kuş ötüyormuş.

1.2. Şimdiki/Geniş Zaman Sıfat-Fiilleri

Saha Türkçesinde şimdiki/geniş zaman sıfat-fiili olarak iki ek kullanılmaktadır: -r/-Ar/-Ilr ve -BAAt. İncelenen masalarda Saha Türkçesi şimdiki/geniş zaman sıfat-fiilleri ile ilgili örnekler şunlardır:

1.2.1. -r/-Ar/-llr

-r/-Ar/-llr, Türkiye Türkçesindeki -Ar ve -An sıfat-fiil ekinin Saha Türkçesindeki karşılığıdır. Bu ek yalın hâlde, diğer hâl veya iyelik ekleriyle kullanılır. Çok heceli fiillerden sonra -r; tek heceli fiillerden sonra -Ar (-ar, -er, -or, -ör); uzun ünlü ve diftonglardan sonra ise -llr (-llr, -iir, -uur, -üür) şeklinde gelir (Kirişçioğlu, 1999, s. 129). İncelenen masallarda yer alan yalın hâldeki örneklerinden bazıları şunlardır:

Kepsiiller ebeet, bılır Lıbara dien kihi olorbuta dien. (OD1)
Anlatılanlara göre eskiden Lıbara diye biri yaşarmış.

Oyuur ihitten, ıraax köstör oy tıalar ketexeritten xas da tögül töxtürüyen, kiniexe: (OD31)
Ormanın içinde, uzakta görünen küçük ağaçların arkalarından birkaç defa tekrarlanarak ona:

“Ok-sie! Kıl böğö dii!” dii sanaan, ehe oğoto uuga köstör kılga tılın kördörör. (EOES31)
“Ooo! Kuvvetli bir hayvan!” deyip ayı yavrusu suda görünen hayvana dilini göstermiş.

Talaha ürdüger turar ehe oğotun meyiite ergiyer, oxton, uuga kür gına tüher. (EOES32)
Söğüt ağacının üzerinde duran ayı yavrusunun başı dönüp devrilerek küt diye suya düşmüş.

Bu baar! Bu turar Keğe orospuoyu tutuñ! — dehen aymanallar. (KO34)
Burada! Burada duran Haydut Keğe’yi yakalayın! diye bağırmişlar.

İncelenen masallarda yer alan iyelik ve hâl ekli örneklerden bazıları şunlardır:

İti kim kinini iñırarın, ahataarı gınarın bilbet. (EOES9)
Onu dışarı çağıranı, onu yedirmek isteyenini bilmiyormuş.

Onno xaya ürdüger üs sınııt sıtarın bulan, ölüöm duo, tehemmin, utaxpın xannarbitım. (UB26)
Orada kayanın üzerinde duran üç yumurta bulunca, öleceğim ya, delip içerek susuzluğumu giderdim.

Oyuur üünerin, küöx ot baarın, kereçeen ürüye süürderin bilbete. (EOES2)
Ormanda yetişenleri, yeşil otların hiçbirini, derelerin güzelce akışlarını bilmezmiş.

1.2.2. -BAt

Bu ek, Eski Türkçeden beri kullanılagelen -mAz ekinin Saha Türkçesindeki hâlidir (Çolak, 2019a, s. 26). Yalın hâlde, diğer hâl veya iyelik ekleriyle kullanılır. Eklendiği fiilin son ünsüzüne ve ünlü uyumuna göre 12 farklı şekilde kullanılmaktadır (Kirişçioğlu, 1999, s. 129-130):

Ünlü, diftong, -l, -r ve -y'den sonra -bat, -bet, -bot, -böt

-k, -p, -s, -t ve -x sonra -pat, -pet, -pot, -pöt
-m, -n, -ñ sonra -mat, -met, -mot, -möt

İncelenen masallarda yer alan yalın hâldeki bir örnek tespit edilmiştir:

Kini sılayar dieni bilbet sındaahınnaax, ucırğay saahın kurduk erilleğes iñirdeex ebit.
(UB20)

O yorulmak nedir bilmeyen kuvvetli, ağacın toprak üstündeki kökü gibi kıvrımlı ve dayanıklıymış.

İncelenen masallarda yer alan iyelik ve hâl ekli bir örnek tespit edilmiştir:

Ol ereeri oğonórdoox emeexsin üleliir ülelerin iaraxanıttan itaabattar, oğoloro suoğuttan, kiniler aattarin aattatar tuox da xaalbatıttan itahallar. (UB2)

Fakat yaşlı adamla kadın çalıştığı işlerin ağır olmasından ağlamaz, çocukları olmadığı için, onların adını devam ettirecek birisi kalmadığı için ağlarlarmış.

1.3. Gelecek Zaman Sıfat-Fiilleri

Saha Türkçesinde gelecek zaman sıfat-fiili olarak üç ek kullanılmaktadır: -IAx, -(I)mIAx ve -IA suox. İncelenen masallarda Saha Türkçesi gelecek zaman sıfat-fiillerinden sadece -IAx eki ile ilgili bir örnek tespit edilmiştir.

1.3.1. -IAx

Türkiye Türkçesindeki -AcAk sıfat-fiil ekinin Saha Türkçesindeki karşılığıdır. Yalın hâlde veya iyelik ekleri alarak kullanılır. Ünlü ile başlayan bir ek aldığında sonraki x sesi yumuşayarak ğ'ye döner. Ünlü uyumuna göre -iax, -iex, -uox, -üöx şekillerini alabilmektedir (Kirişçioglu, 1999, s. 131).

Noruot site battaan tutaarı ıksatar, bariax-keliex sirin bulbakka, siikteex Sir iyetten kördöhör: (K07)

İnsanlar onu yakalayıp zulmetmek için sıkıştırmış; gidecek gelecek yer bulamayınca rutubetli yer ruhundan yardım istemiş:

2. Zarf-Fiiller

Zarf-fiiller, fiilin hareket hâlini ifade eden fiilden türemiş zarf fonksiyonundaki kelimelerdir. Fiil çekimine girmedikleri için kişi ve kesin bir zaman kavramı taşımazlar. Cümlede çoğunlukla kelimeler arasında bir ilgi kurarlar (Atabay, Kutluk & Özel, 1983, s. 274). Saha Türkçesinde zarf-fiil terimine karşılık olarak *sıhiat tuoxtuur* terimi kullanılmaktadır. Kullanım, işlev ve tanımı

Türkiye Türkçesi ile paralellik gösterir. Korkina vd., zarf-fiilleri şöyle açıklamıştır: Fiili çeşitli şekillerde niteleyen ve ekleri vasıtasıyla başka fiillerle ilişki kurulmasını sağlayan fiil kalıplarıdır (1982, s. 240).

Saha Türkçesinde kullanılan zarf-fiil ekleri şunlardır: *-An/-n*, *-A/-II*, *-(I)mInA*, *-BAkka*, *-AArl*, *-(I)mAArl*, *-AAt*, *-mAAAt*, *-BlInAn* ve *-BlççA*. Bu eklerden *-mAAAt* ve *-BlççA* ile ilgili incelenen masallarda örnek tespit edilememiştir. Zarf-fiillerle ilgili incelenen masallarda tespit edilen örnekler şunlardır:

2.1. *-An/-n*

Ünsüzlerden sonra *-An* (*-an*, *-en*, *-on*, *-ön*); ünlü, uzun ünlü ve diftonglardan sonra *-n*, şeklinde eklenir. Çok sık kullanılan bir zarf-fiil ekidir. Genellikle tasvir fiil oluşumunda kullanılır (Antonov vd., 2009, s. 185). Asıl hareketten önceki hareketi ve asıl hareket başlamadan bu hareketin bitmesi gerektiğini ifade eder” (Kirişçioğlu, 1999, s. 131-132). İncelenen masallarda yer alan örneklerinden bazıları şunlardır:

Ol istanan, Kuobax kuturugun töbötün bıha tühen kebispit. (KK3)
O öne doğru atılınca tavşanın kuyruğunun ucu kopup düşmüş.

Oyuurga taxsan itı olordoğuna, Ehe tiyen kelbit. (KK5)
Ormana gidip ağlarken yanına ayı gelmiş.

Oğonör töhö da aççığın, cietiger türgennik tiyen sınñanian bağarbitin ihin, (UB3)
Yaşlı adam biraz acıktığı için evine hızlıca gidip dinlenmek isterken

Kötön kuoppututtan üoren, külen lahıgratar. (KO15)
Uçup kaçmasıyla sevinip gülererek ötmeye başlamış.

2.2. *-A/-II*

Ünlü, uzun ünlü ve diftongla biten fiillerden sonra *-II* (*-ii*, *-ii*, *-uu*, *-üü*); ünsüz ile biten fiillerden sonra *-A* (*-a*, *-e*, *-o*, *-ö*) şeklinde eklenir. Genellikle tasvir fiil oluşumunda ve fiillerden teşkil edilen ikilemelerde kullanılır. Esas hareketle aynı anda gerçekleşen hareketi belirtir (Korkina vd., 1982, s. 245; Kirişçioğlu, 1999, s. 132). İncelenen masallarda yer alan örneklerinden bazıları şunlardır:

“lap” gına tüspüt da (KK3)
tak diye kapanınca

Sınnana, ahı tühen baran ucırğayın tañastaabıtınan barar. (UB6)
Dinlenip yemeğini yiyerek ağacı yontmaya başlamış.

Sarsıardaaññı cıbarga çuñkuyan turar oyuur dieki körö-körö, suturugun çoçoñnotor:
(OY3)
Sabah ayazında sıkılarak ormana doğru bakıp yumruğunu sallamış:

Taxsar suolun batıhan, kuttana-kuttana, sıılan ispit. (EOES5)
Çıktığı yolu takip ederek korka korka sürünüp gitmiş.

2.3. -(l)mInA

-mına, -mine, -muna, -müne olmak üzere dört şekli vardır. Ünsüzlerden sonra araya -l- ünlüsünü alarak eklenir. Olumsuz anlam ifade eder (Antonov vd. 2009, s. 245; Kirişçioğlu, 1999, s. 131-132). İncelenen masalarda bu fonksiyonda bir örnek tespit edilmiştir:

Keğe orospuoy, barar-keler sirin bulumuna ıksaan, anı xara tıağa süüren taxsar, mastarı kuuspaxtıı-kuuspaxtıı, kördöhör: (KO15)
Haydut Keğe gidecek gelecek bir yer bulmayınca çaresiz kalıp şimdi de kara ormana koşarak gitmiş, ağaçları kucaklaya kucaklaya yardım istemiş:

2.4. -BAkka

-BAt sıfat-fiilin üzerine -ka yönelme hali ekinin getirilmesi suretiyle oluşmuştur. Olumsuz anlam ifade eder. -(l)mInA zarf-fiil ekinden daha yaygın kullanıma sahiptir (Antonov, vd 2009, s. 189; Kirişçioğlu, 1999, s. 132). Eklendiği fiilin son ünsüzüne ve ünlü uyumuna göre 12 farklı şekilde kullanılmaktadır:

Ünlü, diftong, -l, -r ve -y'den sonra	-bakka, -bekke, -bokko, -bökkö
-k, -p, -s, -t ve -x sonra	-pakka, -pekke, -pokko, -pökkö
-m, -n, -ñ sonra	-makka, -mekke, -mokko, -mökkö

İncelenen masalarda yer alan örneklerinden bazıları şunlardır:

Ol ereeri oğonñor ucırğaytan bıhar oğotun site oñorbokko ere ölbüt. (UB7)
Fakat ucırğayı yontup hazırladığı çocuğu tam olarak bitiremeden ölmüş.

İehin site üleleebekke ölon xaalbita (UB8)
Borcu karşılığında yeterince çalışmadan ölüp gitti

Bariax-keliex sirin bulbakka, siikteex Sir iyetten kördöhör: (KO8)
Gidecek gelecek yer bulamayınca rutubetli yer ruhundan yardım istemiş:

2.5. -AArI

-aarı, -eeri, -ooru ve -öörü olmak üzere dört şekli vardır. Hareketin amacını, ne kadar beklendiğini, ne kadar istendiğini ifade eder (Filippov, Vinokurov, 1996, s. 161; Kirişçioğlu, 1999, s. 133). İncelenen masallarda yer alan örneklerinden bazıları şunlardır:

Onnooğor kün, kiniler kördörün-nardarın köröörü, toxtoon baran, ıy taxsaarı ıksatan, kiirbite. (EOES55)

Güneş bile onların eğlencesini görmek için durup ayın çıkışını geciktirmiş.

Xara tia, kistee miigin, sahiar miigin, con öloröörü batıhan iher! (KO16)

Kara orman, gizle beni, sakla beni, insanlar beni öldürmek için takip ediyor!

Oğonñor, toxtoon, kere kuolastaax çııçaağı köröörü kiñastahar. (UB3)

Yaşlı adam durup güzel sesli kuşu görmek için etrafa bakmış.

Kini ulaxan, kırcağas kıl sorudağın tolorooru, maska ittan barar. (EOES61)

O büyük, yaşlı kurdun emrini yerine getirmek için ağaca tırmanmaya başlamış.

Keğe orospuoy oyuurga xorğoyooru kuotar. (KO6)

Haydut Keğe saklanmak için ormana kaçmış.

2.6. -(I)mAArI

-AArI zarf-fiilinin olumsuzudur. Sık kullanılan bir zarf-fiil değildir (Çolak, 2019b, s. 236; Kirişçioğlu, 1999, s. 133). İncelenen masallarda yer alan örneklerinden bazıları şunlardır:

Kiniler kördörün-nardarın toxtotumaarı, mas mutugar mocugu kelen, ikki xarağın uotunan tıktaran, sırdara sataabita. (EOES55)

Onların eğlencesinin durmaması için ağacın dalına baykuş konup iki gözünden ateş çıkarıp etrafı aydınlatmış.

Eyigin kıtta büöbeydehebin dien, Siegen segerim iñirıtıgar barımaarı gınnım dii! (EOES35)

Seninle uğraşacağım diye dostum kutup porsuğunun davetine zamanında gidemedim!

2.7. -AAt

-AAt zarf-fiili, esas fiilin gösterdiği hareketten önceki işin, hareketin çok çabuk bir şekilde yapıldığını belirtir. Yani eklendiği fiile hemen, derhal, ansızın anlamları katar (Xaritonov, 1947, s. 239; Kirişçioğlu, 1999, s. 128). İncelenen masallarda yer alan örneklerinden bazıları şunlardır:

Kini tiikke sañardı ittan erdeğine çııçaağa, kuturugun xamsataat, kötön tırıp gınan xaalar. (EOES7)

O, karaçama tırmanır tırmanmaz kuşu kuyruğundan yakalayacakken kuş uçup gitmiş.

Sahıl, ehe oğotun körööt: (EOES32)

Tilki, ayı yavrusunu **görünce**:

Onu körööt, Ehe eppit (KK13)

Onu **görünce** ayı söylemiş:

Kuttammit Kuobax, onu körööt, iksaabit, kuturugun tördünen bıha tühen kebispit da, Ehe kennitten oyuurga tebimmit. (KK28)

Korkan tavşan, ayıyı **görünce** telaşlanmış ve kuyruğu dibinden kopmuş bir şekilde ayının peşinden ormana gitmiş.

Mas xappit labaatıgar oloro tüheet, orospuoy sılcın tuğu oñorbutun barıtın aağan, illaan barar: (KO36)

Ağacın kuru dalında yaşarken, haydutken ne yaptıysa hepsini sayıp şarkı söylüyormuş:

2.8. -BitInAn

Bu zarf-fiil eki, *-Bit* sıfat-fiili ile *-nAn* vasıta hâli ekinin birleşimiyle oluşmuştur. Asıl hareketle aynı anda gerçekleşen hareketi ifade eder. *Bar-* “gitmek” yardımcı fiili ile kullanımı yaygındır (Antonov vd. 2009, s. 192; Kirişçioğlu, 1999, s. 128). Ek, eklendiği fiilin son ünsüzüne ve ünlü uyumuna göre 12 farklı şekilde kullanılmaktadır:

Ünlü, diftong, -l, -r ve -y'den sonra *-bitinan, -bitinen, -butunan, -bütünen*
-k, -p, -s, -t ve -x sonra *-pıtınan, -pitinen, -putunan, -pütünen*
-m, -n, -ñ sonra *-mitinan, -mitinen, -mutunan, -mütünen*

İncelenen masallarda yer alan örneklerinden bazıları şunlardır:

Suturugun boççoççu tupputunan, oyuurga taxsar. (OD5)

Dövüşmek için yumruğunu sıkıp ormana gitmiş.

Ehe uonna Kuobax, sülügesterin örö tupputunan, ampaar aanıgar tiyibitter. (KK17)

Ayı ile tavşan, sopalarını yukarı kaldıarak ambarın kapısına doğru ilerlemişler.

Seerkeen-sehen bierbit sıtı kılıs bolotun tupputunan, xotoy xarağınan körön, atağastabilı-battabilı bulan suox gınaarı barbıta ühü. (UB65)

O günden beri emekle yaratılmış doğru akıllı, temiz yürekli *Ucurğay Baatır*, dünya üzerinde *Seerkeen Sehen*'in verdiği keskin palayı elinde tutup kartalın gözüyle bakıp eziyeti, zulmü bulup yok etmeye gitmiş imiş.

2.9. -TAğInA

Türkiye Türkçesindeki *-DiğInA* zarf-fiil ekinin Saha Türkçesindeki karşılığı olan bu ek, *-TAX* sıfat-fiili, iyelik ekleri ve yer hâli ekinin birlikte kullanımından oluşmuştur. Bu zarf-fiilin kullanımı ile Türkiye Türkçesindeki *-DiğInA* zarf-fiilinin kullanımı benzerlik göstermektedir. Ancak Saha Türkçesi gramer kitaplarında bu zarf-fiile yer verilmemiştir. Oysaki benzer yapıdaki birleşik zarf-fiil ekleri olan *-Biçça* (*-Bit* sıfat-fiili ile *-çA* eki) Korkina vd.'nde (Korkina vd., 1982,

s. 252); *-BlInAn* (*-BlIt* sıfat-fiili ile *-nAn* vasıta hâli) ise Antonov vd.'inde (Antonov vd., 2009, s. 192) zarf-fiil eki olarak belirtilmiştir. Örneklerden de görüleceği üzere *-TAX* sıfat-fiilinin iyelik ve yer hâli ekleri ile birlikte kullanımı açık bir şekilde zarf-fiil fonksiyonu taşımaktadır.

-TAğInA zarf-fiilini, aldığı iyelik eklerine göre şu şekillerde görmek mümkündür:

Teklik birinci şahıs iyelik ekiyle	<i>-TAXpInA</i>
Teklik ikinci şahıs iyelik ekiyle	<i>-TAXxInA</i>
Teklik üçüncü şahıs iyelik ekiyle	<i>-TAğInA</i>
Çokluk birinci şahıs iyelik ekiyle	<i>-TAXpItInA</i>
Çokluk ikinci şahıs iyelik ekiyle	<i>-TAXxItInA</i>
Çokluk üçüncü şahıs iyelik ekiyle	<i>-TAXtArInA</i>

-TAğInA zarf-fiili, eklendiği fiilin son ünsüzüne ve ünlü uyumuna göre 16 farklı şekilde kullanılmaktadır:

Ünlü, diftong ve -p, -t, -k, -s, -x ünsüzlerinden sonra	<i>-tağına, -teğine, -toğuna, -töğüne</i>
-l'den sonra	<i>-lağına, -leğine, -loğuna, -löğüne</i>
-r ve -y ünsüzlerinden sonra	<i>-dağına, -değine, -doğuna, -döğüne</i>
-m, -ñ ve -n'den sonra	<i>-nağına, -neğine, -noğuna, -nöğüne⁸</i>

İncelenen masallarda yer alan örneklerinden bazıları şunlardır:

Ampaarbar kiiren istexpine kuturukputtan xarbaabıta. (KK16)
Ambara girmek istediğimde kuyruğumdan yakaladı.

Ucurğaytan oğonu bıhan oñordoxpuna: (UB12)
Bu *ucurğayı* yontup çocuğu yaptığında:

Ol ırıata ehe oğoto ihitteğine: (EOES10)
O şarkıyı ayı yavrusu duyduğunda:

-TAğInA zarf-fiilinde dikkat çeken bir husus da anlam olarak *-ken* zarf-fiili fonksiyonunda kullanılmasıdır. Aşağıdaki örneklerde *-TAğInA* zarf-fiili, eklendiği fiillerde hareketin sürekliliğini göstermektedir:

Ol oloron ihitteğine, kini ürdüger talax çıçaağa illır: (EOES10)
O otururken onun üstünde söğüt kuşu şarkı söylüyormuş:

Ol sırttağına emiske: (EOES20)
O yürürken ansızın

Ol xomuya sırttağına, talax çıçaağa çugas soğus, ürex uñuorgu öttüger illır: (EOES26)

⁸ Bu ünlü ve ünsüz uyumu *-TAğInA* zarf-fiilinin diğer iyelik eklerini almış şekillerine de uygulanmaktadır.

O toplarken söğüt kuşu çok yakından, derenin karşı tarafından şarkı söylüyormuş:

Kini ol kurduk külügün kıtta oonnuu turdağına, tıal tüher, uuta xamsaan ilibiriir. (EOES32)
O işte böyle kapı sürgüsü⁹ gibi oynarken rüzgâr çıkıp suyu kımıldatmış.

Ol baran isteğine, kinini Börö körsör. (EOES56)
O giderken kurtla karşılaşmış.

Oyuurga taxsan itı olordoğuna, Ehe tiiyen kelbit. (KK6)
Ormanda ağlarken yanına ayı gelmiş.

3. Sonuç

Ele alınan masalarda harekete bağlı olarak tasvir ve niteleme çok olduğundan fiilimsiler de yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Masalarda ilgiyi canlı tutmak için bu gibi yapıların kullanılması normaldir. Saha Türkçesinde sıfat-fiil ve zarf-fiil ekleri büyük bir çoğunlukla Eski Türkçeden gelen yapılardır: *-TAX < -Dik, -BIT < -mİş, -IAX < -AcAk, -r/-Ar, -llr < -r/-Ar, -lr.* Ancak *-An/-n, -AArI* ve *-AAt* gibi bazı eklerin Ana Türkçe ile bağlantılı olduğu düşünülmektedir ve bu ekler Saha Türkçesine mahsus eklerdir. Sıfat-fiillerden *-A ilik* ile ilgili incelenen masalarda hiç örnek yer almazken *-BAAtAx* ve *-BAAt* ile ilgili bir örnek tespit edilmiştir. Bu da olumsuz nitelermelerin daha az olduğunu ifade eder. Zarf-fiillerin olumsuz şekillerinin kullanılması sıfat-fiillere göre yaygındır. Ancak bu kullanım çocuklara değerler eğitimi verilmesi amacıyla olumsuz önermeden olumlu hâl ve hareketleri belirtmek için kullanılmıştır.

Kısaltmalar

- (KK) *Kuobax Kuturuga* "Tavşanın Kuyruğu"
(UB) *Ucurğay-Baatır* "Ucurğay Baatır"
(OD) *Oy Duoraana* "Yankı"
(EOES) *Ehe Oğotun Ereydeex Sırıta* "Ayı Yavrusunun Zorlu Yolculuğu"
(KO) *Keğe Orospuoy* "Haydut Keğe"

⁹ Eskiden Sahalarda asma kilit yoktu, sürgülü kilit vardı. Bu sürgülü kilidin hareket etmesini Sahalar neşeli olma durumuyla bağdaştırmaktadırlar. (Komisyon, 1993, s. 304).

Kaynakça

Antonov, N., vd. (2009). **Saxa Biliñni Tıla**. Morpoluguya. Cokuuskay: Biçik.

Atabay, N., Kutluk, İ., & Özel, S. (1983). **Sözcük Türkleri**. (Düz.: Doğan Aksan). Ankara: TDK Yayınları.

Çolak, D. (2019a). "Saha Türkçesinde Fiillerin Olumsuzluk Çekiminde Kullanılan Ekler Üzerine Bir Değerlendirme". **AHBVÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi**. C:1, S:1, s. 21-32.

Çolak, D. (2019b). **Saha (Yakut) Türklerinin Kıs Debeliye Destanı Üzerine Bir Gramer İncelemesi**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Filippov, G., & Vinokurov, İ. (1996). **Saxa Tıla. Tıl Baaya. Saña Dorğoono. Tıl Tutula**. Cokuuskay: Biçik.

Kirişçioğlu, F. (1999). **Saha (Yakut) Türkçesi Grameri**. Ankara: TDK Yayınları.

Korkina, E., Ubryatova, E., Xaritonov, L., & Petrov, N. (1982). **Grammatika Sovremennogo Yakutskogo Literaturno Yazıka**. Moskva.

Korkmaz, Z. (2007). **Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi**. Ankara: TDK Yayınları.

Pekarskiy, E.K. (1945). **Yakut Dili Sözlüğü**. (Cilt 1). İstanbul.

Seroşevskiy, V. L. (1896). **Yakuti. Opıt Etnograficeskogo İsslodovaniya**. St. Petersburg.

Xaritonov, L. (1947). **Sovremenniy Yakutskiy Yazık**. Yakutsk: Gosizdat ASSR.

Yakutskay, N. (2008). **Ostuoruyalar, Nomoxtor, Kepseenner, Sehen**, (Yay. Haz.: Y. İ. Vasilyev-Cargıstay), Cokuuskay: Biçik